

EBÜ REYYE

(أبو رية)

(1889-1970)

Mısırlı yazar.

15 Aralık 1889'da Kahire'de doğdu. Asıl adı Mahmûd'dur. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber Ezher Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü, Reşîd Rızâ'nın kurduğu Medresetü'd-da' ve ve'l-irşâd adlı iki yıllık enstitüyü bitirdiği, daha sonra Kahire'deki bazı yabancı okullarda görev aldığı bilinmektedir. İslâmî muhitlerde fazla tanınmakla beraber 1945 yılında *er-Risâle* dergisinin 633. sayısında yayımladığı "el-Ḥadîşü'l-Muḥammedî" adlı makalesiyle dikkatleri üzerine çekti. Onun önce bu makalede, daha sonra *Eḍvâ' 'ale's-sünneti'l-Muḥammediyye* adlı eserinde ortaya koyduğu hadis ve sünnete dair şüpheli fikirleriyle genel olarak sahâbe, özellikle de Ebû Hüreyre hakkındaki ithamlarına karşı yazılan reddiyeler kendisini meşhur etti. İddiaları üzerinde onunla görüşmek ve kaynaklarını birlikte değerlendirmek isteyen ilim adamlarıyla bir araya gelmekten genellikle kaçındı. 1958'e kadar Kahire'ye komşu olan Mansûre'de oturan Ebû Reyeye, bu tarihten ölümüne kadar (11 Aralık 1970) Nil boyundaki Cize'de yaşadı.

Şîî müellif Seyyid Murtazâ er-Rezâvî'nin belirttiğine göre Ebû Reyeye yazılarda Ehl-i beyt'i savunmuş, *Ḥams ve mi'e şaḥâbî muḥtelek* adlı kitabın (Bağdad 1968) müellifi Iraklı Şîî âlim Murtazâ el-Askerî'nin Hz. Âişe aleyhinde kaleme aldığı *Eḥḥâdîşü ümmi'l-mü'minîn* 'Âişe adlı eserine mukaddime yazmış, kendisinin İmam Şâfiî ve Ebû Hanîfe'den daha âlim olduğunu iddia ederek dört mezhepten hiçbirine mensup olmadığını söylemiştir. Ayrıca Ebû Hüreyre'nin birçok hadis uydurduğunu ileri sürmüş ve şarkiyatçıların Ehl-i sünnet kitaplarında buldukları hurafelere ve İsrâiliyat'a dayanarak İslâmiyet'i kötüledikleri konusunda Rezâvî gibi düşündüğünü belirtmiştir (Seyyid Murtazâ er-Rezâvî, s. 292, 295).

Sünnetin çelişkili ifadeler taşıdığını, râviler tarafından tahrif edildiğini, sahih diye adlandırılan hadislerin, hatta hasen rivayetlerin son derece az olduğunu, esasen sahihlik denen şeyin râvilerin iddiasından ibaret bulunduğunu, gerçek âlimlerin bu önemli konu ile uğraşmayı, son derece katı ve değişmez

kurallara dayanan muhaddislere bıraktıklarını ileri sürmekte, araştırmaları sırasında Hz. Peygamber'in -Kur'an'ın yazılmasında olduğu gibi- hadislerin yazılması için kâtipler görevlendirmedeği gerçeğini farketmediğini söylemektedir.

Ebû Reyeye'nin hadislerin güvenilir bir şekilde zamanımıza gelmediği kanaatine, ileri sürdüğünün aksine araştırmaları sonucunda varmadığını ve bu araştırmalarını hadisler etrafında birtakım şüpheler uyandırmak maksadıyla yaptığını gösteren önemli deliller vardır. Bunlardan biri, herhangi bir konuda eserlerinden nakiller yaptığı bazı âlimlerin o konuda kendisi gibi düşündükleri kanaatini uyandırmaya çalışmasıdır. Meselâ Hz. Ömer'in İbn Mes'ûd, Ebû'd-Derdâ ve Ebû Mûsâ el-Ensârî'yi çok hadis rivayet etmeleri sebebiyle hapsettiği yolundaki rivayeti, *Eḍvâ' 'ale's-sünneti'l-Muḥammediyye*'nin ilk baskılarında İbn Hazm'ın *el-İḥkâm*'ından nakletmiş ve bu rivayeti İbn Hazm'ın da kabul ettiğini gösteren ifadeler kullanmıştır. Kendisine yazılan reddiyelerde, İbn Hazm'ın bu haberi naklettikten sonra onu ağır ifadelerle tenkit ettiği, Hz. Ömer'in böyle bir şey yapmadığını ispatladığı belirtilince kitabın daha sonraki baskılarında, bu asılsız rivayeti onu tenkit etmeye gerek görmeden nakleden Zehebî'den alıp kaydetmiş ve İbn Hazm'dan hiç söz etmemiştir.

Peşin hükümlü olduğunu gösteren hususlardan biri de yaptığı nakilleri kanaatini doğrulayacak şekilde tahrif ederek almasıdır. Ebû Hüreyre'nin yalancı olduğunu ispat etmeye çalışırken sahâbilerin de bu kanaati taşıdığını göstermek amacıyla *el-Bidâye ve'n-nihâye*'den (İbn Kesîr, VIII, 109), "Zübeyr b. Avvâm onun hadislerini duyduca 'doğru söyledi, yalan söyledi' dedi" cümlesini almış, kitabın Türkçe tercümesinde bu ifade, "Zübeyr onun hadislerini duyduca 'doğru söylemiş, yalan söylemiş' derdi" şeklinde daha ithamkâr şekilde çevrilmiştir. Halbuki rivayetin devamından anlaşılacağı üzere Zübeyr b. Avvâm'a oğlu Urve, "Doğru söyledi, yalan söyledi" ifadesiyle neyi kastettiğini sormuş, Zübeyr de Ebû Hüreyre'nin bu rivayetleri Hz. Peygamber'den duyduğu hususunda hiçbir şüphesi bulunmamakla beraber rivayetlerin bir kısmını yerli yerinde ifade ettiğini, bir kısmını ise yerli yerinde ifade edemediğini söylemiştir. Burada kullanılan "kezebe" sözünün yalanla itham anlamı taşımadığı, "yanıldı, hata etti"

mânasında kullanıldığı açıktır. Ebû Reyeye, Ye'cûc ve Me'cûc'e dair bir rivayeti sebebiyle İbn Kesîr'in Ebû Hüreyre'yi tenkit ettiğini ileri sürerken de aynı yolu takip etmiştir. İbn Kesîr, Ebû Hüreyre'nin Kâ'b el-Ahbâr ile bir arada fazla bulunması sebebiyle bu haberi ondan rivayet etmiş olabileceğini söylemiş, Ebû Reyeye onun bu sözünü iktibasla yetine rek (*Eḍvâ' 'ale's-sünneti'l-Muḥammediyye*, s. 208) İbn Kesîr'i Ebû Hüreyre aleyhine kullanmak istemiştir. Halbuki İbn Kesîr devamında, bu rivayeti Ebû Hüreyre'den duyan bazı râvilerin onun hadis olduğunu zannedip Hz. Peygamber'e nisbet ettiklerini belirtmiş (*Tefstrü'l-Kur'ân*, V, 194) ve Ebû Hüreyre'yi savunmuştur. Ebû Reyeye'nin bazan da nakilde bulunduğu metindeki en önemli kelimeyi atlamak suretiyle istediği sonucu çıkarmaya çalıştığı görülmektedir. Nitekim Hz. Ömer'in, Kâ'b el-Ahbâr'ı eski milletlerle ilgili haberleri (el-ḥadîs anî'l-evvel) rivayet etmekten menettiğine dair cümlesinden "anî'l-evvel" ifadesini çıkarmış, böylece Kâ'b'ın Hz. Ömer tarafından hadis rivayet etmekten tamamen alıkonulduğunu ileri sürmüştür (*Eḍvâ' 'ale's-sünneti'l-Muḥammediyye*, s. 165). Ebû Reyeye'nin Kâ'b el-Ahbâr'ı, İslâmiyet'i içeriden yıkmak maksadıyla Hz. Ömer devrinde kurulan ve öncelikle halifeyi şehid eden gizli teşkilâtın ileri gelen bir üyesi olarak göstermesinin de (a.g.e., s. 147-149) bir dayanağı yoktur (bk. KÂ'B el-AHBÂR).

Şaḥîḥ-i Buḥârî ve *Şaḥîḥ-i Müslim*'de yer alan güvenilir rivayetleri uydurma oldukları iddiasıyla kıyasıya tenkit ederken, kendisinin kullandığı kaynaklarda bile başkaları tarafından uydurulup Ebû Hüreyre'ye nisbet edildiği açıkça belirtilmiş olan rivayetleri, Emevîler'i ve özellikle Muâviye'yi desteklemek için Ebû Hüreyre'nin uydurduğunu ileri sürmesi, onun bu konularda ön yargılı oluşunun bir başka delilidir (İbnü'l-Cevzî, II, 16-22; Süyûtî, I, 417-421; *Eḍvâ' 'ale's-sünneti'l-Muḥammediyye*, s. 215).

Eserleri. 1. *Eḍvâ' 'ale's-sünneti'l-Muḥammediyye ev difâ' 'anî'l-ḥadîş* (Kahire 1958, 1969; Sûr-Lübnan 1963). Sahâbe, hadis ve hadis rivayeti, mevzû hadisler, hadislerde İsrâiliyat ve mesîhiyat, Ebû Hüreyre'nin durumu, hadislerin tedvîni, hadis ilimleri, hadislerin kırsıları, tanınmış hadis kitaplarının musannifleri, haber-i vâhidler gibi konuların ele alındığı eserin genel özelliği, hadisler ve muhaddisler hakkında Ehl-i sünnet âlimlerinin kanaatlerinin aksine görüşler ile-

ri sürerek şüphe uyandırmak ve onlara güveni sarsmaktır. İslâm âlimleri, Ebû Reyve'nin bu kitabını tenkit maksadıyla çeşitli eserler kaleme almışlardır. Bunlar arasında Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî'nin *el-Envârü'l-kâşife limâ fî kitâbi Edvâ' ale's-sünneti'l-Muhammediyye mine'z-zelel ve't-tadlîl ve'l-mücâze'fe* (Kahire 1378/1958), Muhammed Abdürrezzâk Hamza'nın *Zulûmâtü Ebî Reyve emâme Edvâ' i's-sünneti'l-Muhammediyye* (Kahire 1379/1959), Muhammed Ebû Şehbe'nin *Difâ' ani's-sünne ve reddü şübehi'l-müşteşrikin ve küttâbi'l-mu'âşırîn* (Kahire 1387/1967) adlı eserleri zikredilebilir. Ebû Reyve kitabını Mısır Kültür Bakanlığı'nın isteği üzerine *Kışsatü'l-âdîsi'l-Muhammedî* adıyla özetlemiş, fakat Ezhher âlimlerinden Muhammed Ebû Zehre'nin eserinde İslâm dinine aykırı hususlar bulunduğunu belirtmesi üzerine basımı engellenmiştir (Seyyid Murtazâ er-Rezâvî, s. 306). Kitabın Muharrem Tan tarafından *Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması* (1988) adıyla yapılan Türkçe tercümesinde müellifin fikrî silsilesine uyulmadığı, keyfî takdim ve tehirler yapıldığı, hatta bir kısım yerlerin tercüme edilmediği görülmektedir. 2. *Şeyhü'l-ma'dîre Ebû Hüreyre* (Kahire, ts.). Bu eser, Şii âlim Abdülhüseyn Şerefeddin el-Müsevî'nin *Ebû Hüreyre* (Beyrut 1397/1977) adlı kitabının bir kopyasından ibarettir. Her iki yazarın da Ebû Hüreyre'ye dair doğru bilgi vermek yerine her fırsatta onu, Emevîler ve özellikle Muâviye lehinde hadis uyduran bir yalancı olduğunu ileri sürerek küçük düşürmeyi hedef aldıkları görülmektedir. Ebû Reyve'nin yukarıda adı geçen kitabına yazılan reddiyelerde bu eserin muhtevası tenkit edilmekle beraber onun için müstakil reddiyeler de kaleme alınmıştır (bk. EBÜ HÜREYRE). 3. *Dinullâhi vâhid alâ elsineti cemî'i'r-rusûl* (Kahire 1963, genişletilmiş 2. bs. 1970). Yayımlandığı zaman İslâmî çevrelerin tepkisine yol açan eserde, Ehl-i kitap diye adlandırılan yahudi ve hristiyanların kâfir ve müşrik sayılmaması gerektiği, Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık ile diğer bütün dinlerin esasının bir olduğu görüşü savunulmaktadır. 4. *Cemâlüddîn el-Efgânî* (Kahire 1980). Efgânî'nin ıslahatçılığını ortaya koymak amacıyla kaleme alınmıştır. Müellifin, Efgânî hakkında *Şayhatü Cemâlüddîn el-Efgânî* adlı bir eser daha yazdığı belirtilmektedir (Seyyid Murtazâ er-Rezâvî, s. 289). Ebû

Reyve'nin ayrıca, bir kısmı yayımlanmayan *Alî ve mâ lâkâhu min aşhâbi Resûlillâh, es-Seyyid el-Bede'î, Hayâtü'l-kurâ, Resâ'ilü'r-Râfi'î* adlı kitapları kaleme aldığı zikredilmektedir (a.g.e., s. 289).

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmûd Ebû Reyve, *Edvâ' ale's-sünneti'l-Muhammediyye*, Beyrut, ts. (Müessesetü'l-A'lemî li'l-matbûât), s. 54, 147-149, 165, 194-224; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman Muhammed Osman), Medine 1386/1966, II, 16-22; İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, V, 194; a.m.f., *el-Bidâye*, VIII, 109; Süyûtî, *el-Le'âlî'l-maşnû'a fi'l-eḥādîsi'l-mevzû'a*, Kahire, ts. (Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-kübrâ), I, 417-421; Zekerîyyâ Ali Yûsuf, *Difâ' ani'l-ḥadîsi'n-nebevî*, Kahire 1972, s. 117-131; Seyyid Murtazâ er-Rezâvî, *Ma'a ricâlî'l-fikr fi'l-Kāhire*, Kahire 1394/1974, s. 288-307; Mustafa es-Sibâi, *es-Sünne ve mekânētühâ fi't-teşrî'i'l-İslâmî*, Dimaşk 1398/1978, s. 291-362; Abdülhü'm'im Sâlih Ali el-İzzî, *Difâ' an Ebî Hüreyre*, Beyrut 1402/1981; Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî, *el-Envârü'l-kâşife li-mâ fî kitâbi Edvâ' ale's-sünneti'l-Muhammediyye mine'z-zelel ve't-tadlîl ve'l-mücâze'fe*, Beyrut 1403/1983; Muhammed Ebû Şehbe, *Hadis Mûdafaası* (trc. Mehmet Görmez — Mehmet Emin Özafşar), Ankara 1990; Ali Merad, "Un penseur musulman à l'heure de l'œcuménisme: Mahmûd Abû Rayya (1889-1970)", *Islamochristiana*, IV, Roma 1978, s. 151-163; Sabahattin Yıldırım, "Ebû Reyve ve Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması", *Kitap Dergisi*, sy. 54, İstanbul 1991, s. 56-59; Mehmet Emin Özafşar — Mehmet Görmez, "Ebu Reyve ve Kitabı Üzerine", *İslâmî Araştırmalar*, V/1, Ankara 1991, s. 63-72; Zekerîya Güler, "Ebû Reyve'nin Advâ ale's-sünne en-Nebeviyye Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", *Sûl İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV, Konya 1991, s. 187-201.

NÜREDDİN İTR — M. YAŞAR KANDEMİR

EBÜ RİDE

(أبو ريدة)

Muhammed Abdülhâdî Ebû Rîde
(1909-1991)

İslâm felsefesi
ve kelâmı hakkındaki
çalışmalarıyla tanınan
Mısırlı âlim.

23 Kasım 1909'da Sînâ yarımadasının kuzeyinde bulunan Arîş'te doğdu. Babası Şeyh İbrâhim Ebû Rîde, Şarkîye muhafazasının Bilbis merkezine bağlı Adliye kasabasındandır. Ebû Rîde Kur'an-ı Kerim'i ezberledikten sonra ilkokula girdi. 1930'da orta öğrenimini tamamladı; ardından Kahire'ye gidip Câmîatü'l-Fuâdî'l-evvel Külliyyetü'l-âdâb Kısmü'l-felsefe'ye girdi. 1934'te buradan mezun oldu. Kısa bir süre üniversite idaresinde

çalışan Ebû Rîde 1936 yılında felsefe bölümüne asistan tayin edildi. 1937'de doktora yapması için Fransa'ya gönderildi; se de ertesi yıl ülkesine döndü. Mustafa Abdürrâzık'ın danışmanlığında hazırladığı *İbrâhim b. Seyyâr en-Nazzâm ve ârâ'ühü'l-kelâmiyye el-felsefiyye* başlıklı yüksek lisans tezini tamamladıktan sonra 1939'da doktora için tekrar Paris'e gitti. Ancak II. Dünya Savaşı'nın gerginlikleri orada kalmasına imkân vermedi. 1940'ta İsviçre'nin Basel şehrine geçti; Gazzâlî'nin Yunan kaynaklı felsefeye yönelttiği eleştirileri inceleyen doktora çalışmasını 1945 yılında Almanca olarak burada tamamladı.

Ebû Rîde 1946-1949 yılları arasında mezun olduğu fakültede felsefe hocalığı yaptı; burada başarılı çalışmalarıyla kendini gösterdi. Tâhâ Hüseyin'in tavsiyesiyle İspanya'ya Mısır kültür müstesharı olarak gönderildi. 1949'da Madrid'de kurulan el-Ma'hedü'l-Mısıri li'd-dirâsâti'l-İslâmiyye'nin ilk müdürü oldu. Kahire Üniversitesi'ndeki görevini sürdürürken 1957'de üniversite tarafından ilmi çalışmalarda bulunmak üzere Libya'ya gönderildi. Bingazi Üniversitesi'nin felsefe bölümünü kurdu; 1957-1962 yılları arasında bu bölümün başkanlığını yaptı. Daha sonra Mısır'a dönen Ebû Rîde, İslâm felsefesi alanındaki çalışmalarıyla tanınan Abdurrahman Bedevî ile birlikte Aynîşems Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde felsefe profesörü olarak çalışmaya başladı. 1963-1966 yıllarında aynı fakültede idarî görevlerde bulundu. Ardından Küveyt Üniversitesi'ne gidip burada kurulmasına yardımcı olduğu felsefe bölümünde yirmi yılı aşkın bir süre hocalık yaptı. Emekliye ayrılınca Mısır'ın Zekâzik muhafazasına dönerek eğitim faaliyetlerine devam eden Ebû Rîde, 10 Kasım 1991 tarihinde İsviçre'de katıldığı bir toplantı sırasında öldü.

Ebû Rîde'nin yetişmesinde müslüman ve Batılı meşhur ilim adamlarının önemli rolü olmuştur. Üniversite yıllarında Mansûr Fehmî, Tantâvî Cevherî, Mustafa Abdürrâzık, André Lalande, Paul Eliezer Kraus gibi âlimlerden ders okumuş; Fransa'da Emile Bréhier, Étienne Gilson, Louis Massignon, Van den Bergh gibi ünlü kişiler kendisine hocalık etmiştir. İyi derecede Almanca, İngilizce, Fransızca, Farsça, İspanyolca, Latince ve Türkçe bilen Ebû Rîde Grekçe ve İbrânîce'yi de anlıyordu. Bu özelliğiyle Arapça konuşulan ülkelerde İslâm felsefesi ve kelâm araştırmalarının ciddi mânada öncülüğünü